

**ONA TILI DARSLARIDA FAOLLASHTIRUVCHI TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISH
(boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi misolida)**

Djakbarova Mahliyo Ibraximjonovna,

NamDPI Boshlang‘ich ta‘lim innovatsiyalari kafedrası
katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
+998937078884

djakbarovamahliyo1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23664478>

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabalariga ona tili fanini o‘qitishda faollashtiruvchi ta‘lim texnologiyalaridan foydalanishning didaktik-metodik imkoniyatlari yoritilgan. “4 burchak”, “Gap konstruktori” va “Vaziyatni jonlantir” metodlarining “Gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari” mavzusini o‘zlashtirishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari mazkur texnologiyalar talabalarning lingvistik tahlil, mustaqil fikrlash, kommunikativ va metodik faoliyatini faollashtirishini ko‘rsatdi. Ona tili mashg‘ulotlarini tashkil etishning “nazariy bilim – tahlil – qayta qurish – kommunikativ qo‘llash – refleksiya” modeli taklif etildi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, ona tili, faollashtiruvchi ta‘lim texnologiyalari, interfaol metodlar, lingvistik tahlil, kommunikativ faoliyat, metodik kompetensiya.

Аннотация. В статье освещаются дидактико-методические возможности использования активизирующих образовательных технологий при обучении родному языку студентов направления начального образования. Проанализированы возможности методов «4 угла», «Конструктор предложений» и «Оживи ситуацию» при изучении темы «Виды предложений по цели высказывания». Результаты исследования показали, что данные технологии способствуют активизации лингвистического анализа, самостоятельного мышления, коммуникативной и методической деятельности студентов. Предложена модель организации занятий по родному языку «теоретические знания – анализ – преобразование – коммуникативное применение – рефлексия».

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, активизирующие образовательные технологии, интерактивные методы, лингвистический анализ, коммуникативная деятельность, методическая компетентность.

Abstract. The article examines the didactic and methodological potential of using active learning technologies in teaching the mother tongue to students majoring in primary education. It analyzes the potential of the “Four Corners”, “Sentence Constructor” and “Bring the Situation to Life” methods in teaching the topic “Types of Sentences According to Communicative Purpose”. The findings indicate that these technologies enhance students’ linguistic analysis, independent thinking, communicative activity, and methodological competence. A model for organizing mother tongue lessons based on the sequence “theoretical knowledge – analysis – transformation – communicative application – reflection” is proposed.

Keywords: primary education, mother tongue, active learning technologies, interactive methods, linguistic analysis, communicative activity, methodological competence.

KIRISH. Bugungi ta‘lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlash, ularda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish hamda ta‘lim jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish kompetensiyalarini shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘limda ona tili fanini samarali o‘qitish bo‘lajak o‘qituvchidan nafaqat lingvistik bilimlarni, balki o‘quvchilarning bilish faolligi, nutqiy rivojlanishi va mantiqiy tafakkurini qo‘llab-quvvatlovchi metod va texnologiyalarni tanlash hamda qo‘llash mahoratini talab etadi. Shu jihatdan oliy ta‘lim jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ona tili darslarini faollashtiruvchi ta‘lim texnologiyalari asosida loyihalash va tashkil etishga tayyorligini rivojlantirish dolzarb metodik muammo sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur talablar **60110400 – Boshlang‘ich ta‘lim bakalavriat ta‘lim yo‘nalishining Malaka talabi**da ham o‘z ifodasini topgan. Unda bo‘lajak mutaxassisning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etishi, o‘quv jarayonini rejalashtirishi, ta‘lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishda zamonaviy interaktiv usullar, innovatsion hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishi belgilangan [1]. Shuningdek, kasbiy kompetensiyalar tarkibida ta‘lim oluvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta‘lim jarayonini tashkil etish, zamonaviy ta‘lim texnologiyalarini qo‘llash va o‘zlashtirish natijalarini tahlil qilish kabi talablarning mavjudligi bo‘lajak o‘qituvchining metodik tayyorgarligiga alohida e‘tibor qaratilishini ko‘rsatadi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ona tili fanining nazariy asoslari yetarli shakllangan bo‘lsa-da, mazkur bilimlarni o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlaydigan interaktiv ta‘lim jarayoniga aylantirish, metod va texnologiyalarni dars maqsadiga hamda o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos tanlashda muayyan qiyinchiliklar kuzatiladi. Bu holat oliy ta‘limda ona tili metodikasini o‘qitish jarayonini faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklamasdan, talabalarni real pedagogik vaziyatlarda faollashtiruvchi texnologiyalardan foydalanishga yo‘naltirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Faollashtiruvchi ta‘lim texnologiyalari ta‘lim oluvchini tayyor axborotni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki **fikrlash, muammoni hal qilish, muloqot qilish, qaror qabul qilish va o‘z faoliyati natijasini baholash jarayonining faol ishtirokchisi** sifatida shakllantirishga yo‘naltirilgan metod va usullar majmuini anglatadi. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari faol ta‘lim konsepsiyasida izchil ishlab chiqilgan. C. Bonwell va J. Eison faol ta‘limni talabanning “nima qilayotgani va qilayotgan faoliyati haqida fikrlashi”ni ta‘minlaydigan o‘qitish strategiyalari bilan bog‘laydi [2]; mualliflar muhokama, muammoli topshiriqlar, hamkorlikdagi faoliyat, debat, rolli o‘yin, simulyatsiya, o‘yin va tengdoshlar orqali o‘qitish kabi shakllarni faol ta‘lim vositalari sifatida ko‘rsatadi.

Mazkur nazariy qarashlar keyingi empirik tadqiqotlarda ham o‘z tasdig‘ini topgan. S. Freeman va hammualliflar 225 ta tadqiqotni qamrab olgan meta-tahlilida faol ta‘limdan foydalanilgan guruhlarda o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari an‘anaviy ma‘ruza asosidagi ta‘limga nisbatan yuqoriroq ekanini aniqlagan; tahlilda faol ta‘limning imtihon natijalariga o‘rtacha ta‘sir hajmi 0,47 standart og‘ishni tashkil etgani qayd etilgan [3]. Shuning uchun mazkur maqolada faollashtiruvchi metodlardan foydalanish talabanning shunchaki darsdagi ishtirokini oshirish vositasi emas, balki *bilimni faol qayta ishlash, amaliy qo‘llash va refleksiv baholash mexanizmi* sifatida qaraladi.

Shu nazariy asosdan kelib chiqib, tadqiqotda “Gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari” mavzusini o‘zlashtirish uchun to‘rtta metodik usul ishlab chiqilib, ularning didaktik imkoniyatlari tahlil qilindi. Ushbu metodlar tayyor klassik metodlarning aynan nomlanishi emas, balki faol ta‘limning *tanlash, muhokama qilish, konstruksiya qilish, rolli faoliyat va refleksiya* mexanizmlarini ona tili ta‘limi mazmuniga moslashtirish asosida shakllantirildi.

“4 burchak” metodi

“4 burchak” metodi talabalarning gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlarini *tezkor aniqlash, tasniflash va lingvistik jihatdan asoslash* ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirildi. Metodni tashkil etishda talabalar 1, 2, 3, 4 raqamlarini sanash orqali to‘rtta kichik guruhga ajratilib, auditoriyaning to‘rt burchagiga mos ravishda **“Darak gap”, “So‘roq gap”, “Buyruq gap”, “Istak gap”** nomlari berildi.

Mashg‘ulot davomida badiiy asarlardan tanlangan 20 ta gap navbatma-navbat o‘qib eshittirildi. Har bir gapdan so‘ng barcha guruh a‘zolari uning qaysi turga mansubligini aniqlab, tegishli guruhni qo‘l harakati bilan ko‘rsatdilar. Tanlangan guruh a‘zolari esa o‘z javoblarini gapning *mazmuni, kommunikativ maqsadi, ohangi va grammatik xususiyatlari* asosida izohlab berdilar.

Metodning asosiy algoritmi **“tinglash – aniqlash – tanlash – ko‘rsatish – asoslash”** ketma-ketligidan iborat bo‘lib, barcha talabalarni faol ishtirok etishga jalb qiladi. Badiiy asarlardan olingan gaplardan foydalanish grammatik kategoriyaning tabiiy nutqiy kontekstda anglashga imkon beradi. Natijada talabalar gap turlarini mexanik ajratish bilan cheklanmay, o‘z tanlovini lingvistik dalillar asosida asoslash ko‘nikmasini egallaydilar.

“Gap konstruktori” metodi

“Gap konstruktori” metodining raqamli shaklini tashkil etishda **LearningApps platformasidan** foydalanish talabalarning grammatik bilimlarni amaliy faoliyat orqali egallashi uchun interaktiv didaktik muhit yaratadi [4]. Platformaning topshiriqlarni so‘zlarni tartiblash, moslashtirish, guruhlash va ketma-ketlikni aniqlash shaklida tashkil etish imkoniyatlari gap qurilishi hamda uning kommunikativ xususiyatlarini o‘zlashtirishga moslashtirildi. Bunda raqamli vosita mustaqil maqsad sifatida emas, balki grammatik bilimni faol qo‘llash va tekshirishni ta‘minlovchi metodik vosita sifatida qo‘llanildi.

Metodni amalga oshirishning dastlabki bosqichida LearningApps platformasida so‘zlari aralashtirib berilgan gap konstruksiyalari yaratildi. Masalan, *“yangi / talabalar / metodni / qo‘llamoq / amaliyotda”* birliklari alohida bloklar ko‘rinishida taqdim etilib, talabadan ularni grammatik jihatdan to‘g‘ri tartibga keltirish va yaxlit gap hosil qilish talab qilindi. Talaba *“Talabalar yangi metodni amaliyotda qo‘llaydilar”* gapini tuzgach, uning ifoda maqsadini aniqlaydi va keyingi topshiriqda mazkur gapni so‘roq, buyruq hamda istak gap shakllariga transformatsiya qiladi. Shu tariqa bitta leksik material asosida turli kommunikativ maqsadlarni ifodalash imkoniyati amaliy topshiriq orqali namoyon etiladi.

Platformadagi topshiriqlar ketma-ketligi *“konstruksiyaning tiklash – grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish – ifoda maqsadini aniqlash – kommunikativ shaklni o‘zgartirish – o‘zgarishni izohlash”* algoritmi asosida ishlab chiqildi. Masalan, darak gapdan so‘roq gapga o‘tishda so‘roq yuklamasi va ohangning, buyruq gapda kesimning buyruq-istak shakliga moslashuvi, istak gapda esa istak ma‘nosini ifodalovchi grammatik vositalarning qo‘llanishi tahlil qilindi. Bunday

topshiriqlar talabani gap turini faqat tashqi belgilariga ko‘ra aniqlashini emas, balki uning kommunikativ maqsadi va grammatik qurilishi o‘rtasidagi munosabatni asoslashini talab etadi.

LearningApps platformasida topshiriqlarning interaktiv bajarilishi tezkor qayta aloqa olish imkonini ham kengaytiradi. Talaba topshiriqni mustaqil bajargach, natijasini tekshiradi, xatoni aniqlaydi va zarur hollarda gap konstruksiyasini qayta tuzadi. O‘qituvchi esa bajarilgan topshiriqlar asosida talabalarning gap qurilishi, grammatik transformatsiya va ifoda maqsadini farqlash bo‘yicha qiyinchiliklarini aniqlab, keyingi mashqlar mazmunini moslashtirishi mumkin. Shu jihatdan platforma baholash vositasi bilan bir qatorda diagnostik va qayta aloqa vositasi vazifasini ham bajaradi.

“Gap konstruktori” metodining LearningApps asosidagi varianti an‘anaviy grammatik mashqni raqamli, interaktiv va amaliy faoliyatga aylantirish bilan birga, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida *grammatik tahlil, kommunikativ vaziyatga mos gap tuzish, lingvistik qarorni asoslash va o‘z faoliyatini nazorat qilish* ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, bir xil mazmuniy asosning turli kommunikativ maqsadlarga muvofiq grammatik jihatdan qayta tashkil etilishi talabalarda gapning shakli va mazmuni o‘rtasidagi funksional bog‘liqlikni anglashni kuchaytiradi. Natijada LearningApps platformasi “Gap konstruktori” metodining didaktik imkoniyatlarini kengaytiruvchi raqamli muhit sifatida namoyon bo‘ladi.

“Vaziyatni jonlantir” metodi

“Vaziyatni jonlantir” metodi faol ta‘limning roli o‘yin, modellashtirish va kommunikativ faoliyat elementlarini ona tili darsiga tatbiq etishga asoslanadi. O‘quvchilarga muayyan hayotiy yoki pedagogik vaziyat beriladi va ular ushbu vaziyatda turli kommunikativ maqsadlardagi gaplardan foydalanib muloqot tashkil etadilar. Masalan, **“Kutubxonada”** vaziyati beriladi. Bir o‘quvchi kutubxonachi, ikkinchisi kitob oluvchi rolini bajaradi:

- *Sizga qaysi kitob kerak?* – so‘roq gap.
- *Menga ertaklar to‘plamini bering.* – buyruq/iltimos mazmunidagi gap.
- *Bu kitob juda qiziqarli ekan.* – darak gap.
- *Qaniydi, men ham shunday ko‘p kitob o‘qisam!* – istak gap.

Bu metodda grammatik bilim real kommunikativ harakatga aylantiriladi. O‘quvchi gap turini faqat shakliy belgilari asosida emas, balki so‘zlovchining maqsadi va vaziyatdagi kommunikativ vazifasi orqali aniqlaydi. Natijada mavzuni o‘zlashtirish jarayonida nutqiy faoliyat, muloqot, ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish elementlari birlashadi.

Metodlarning umumiy metodik imkoniyati

Faollashtiruvchi m		“Gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari”
		Gap turini tezkor aniqlash va o‘z qarorini izohlash
		Bir gapni turli kommunikativ shakllarga o‘zgartirish
		Gap turlarini real nutqiy vaziyatda qo‘llash

Shunday qilib, mazkur to‘rtta metod yagona metodik tizimni hosil qiladi: “4 burchak” – aniqlash va tasniflash, “Gap konstruktori” – tuzish va o‘zgartirish, “Vaziyatni jonlantir” – amaliy kommunikativ qo‘llash bosqichlarini ta‘minlaydi. Bu ketma-ketlik faol ta‘limning talabani fikrlash va harakatga jalb etish tamoyiliga mos keladi. Bonwell va Eison

tomonidan faol ta‘lim tarkibida muammoli topshiriqlar, guruhli muhokama, simulyatsiya va boshqa faol ishtirok shakllarining tavsiya etilgani ham mazkur metodik yechimning nazariy asosini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. 60110400 – **Boshlang‘ich ta‘lim bakalavriat ta‘lim yo‘nalishining malaka talabi** / O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2024. – 13 b.

2. Bonwell C. C., Eison J. A. **Active Learning: Creating Excitement in the Classroom.** Washington, DC: George Washington University, School of Education and Human Development, 1991. 121 p.

<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED336049.pdf>

3. S. Freeman, S.L. Eddy, M. McDonough, M.K. Smith, N. Okoroafor, H. Jordt, & M.P. Wenderoth, Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics, Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A. 111 (23) 8410-8415, <https://doi.org/10.1073/pnas.1319030111> (2014).

4. Каталкина Н.А., Богданова Н.В. Потенциал продуктивного использования цифрового сервиса LearningApps в обучении иностранным языкам // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Информатизация образования. - 2024. - Т. 21. - №2. - С. 196-208. doi: [10.22363/2312-8631-2024-21-2-196-208](https://doi.org/10.22363/2312-8631-2024-21-2-196-208)

5. Джакбарова Махлиё Ибрагимджоновна METHODS OF DEVELOPING STUDENTS’ SPEECH SKILLS: Dzhabarova Makliyo Ibragimjonovna, independent researcher at Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi // Таълим ва инновацион тадқиқотлар. – 2024. – № 7. – В. 77-80.

6. Джакбарова Махлиё Ибрагимджонова PRACTICAL APPLICATION OF METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SPEECH SKILLS IN THE NATIVE LANGUAGE: Jakbarova Makhlio Ibragimjonova, Lecturer of the Kattakurgan branch of the Sharaf Rashidov Samarkand State University // Таълим ва инновацион тадқиқотлар. – 2024. – № 4. – В. 88-93.